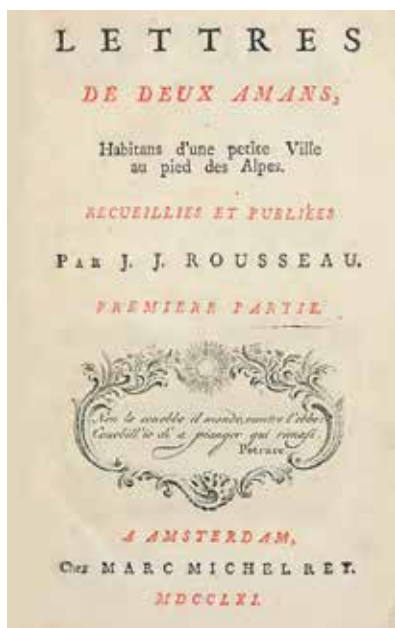

Η φιλοσοφία της συγκίνησης

Από τον ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟ ΓΚΡΑΒΑ

Jean-Jacques Rousseau, *Ιουλία ή Η νέα Ελοΐζα*, μετάφραση από τα γαλλικά: Έφη Κορομηλά, Gutenberg, Αθήνα 2024, δύο τόμοι, σελ. 607 (α' τόμος) και σελ. 594 (β' τόμος)

Αναγνώστες και συγγραφείς, από τον 13ο αιώνα μέχρι τον Γκαίτε, συγκινούνται, δάκρυσαν και ονειρεύονταν πάνω στο μοτίβο της αναπαράστασης του αιώνιου έρωτα, των ερωτευμένων που αγαπήθηκαν μοιραία και έμειναν ενωμένοι ακόμα και μετά το θάνατο. Έτσι και ο Ρουσσώ συγκίνησε τους πολυάριθμους αναγνώστες του με την αφήγηση του έρωτα της Ζυλί (Ιουλίας) ντ' Ετάνζ, της Νέας Ελοΐζας, με τον ιππότη Σεν-Πρε.

Wikipedia

αντίδραση προς τον ορθολογισμό του Διαφωτισμού.

Ο Ρουσσώ, παρ' όλο το ριζοσπαστισμό του, δεν κατάφερε να απαλλαγεί από την πιο αρχέγονη κοινωνική προκατάληψη: οι αντιλήψεις του για τις σχέσεις των φίλων κατοπτρίζονται και στο μυθιστόρημά του *Ιουλία ή η Νέα Ελοΐζα*, που ανήκει ουσιαστικά στην αρχόμενη ρομαντική φιλολογία. [Γράφει ο Ρουσσώ για τη γυναίκα και τον άνδρα ότι «και οι δύο συγκλίνουν προς την κοινή ευτυχία, αλλά από διαφορετικούς δρόμους, και αυτό το μοίρασμα καθηκόντων και φροντίδων συνιστά και τον πιο γερό δεσμό της ένωσής τους» (σ. 664).] Από πολλές απόψεις το συνολικό έργο του πολίτη της Γενεύης –με την πρωτοτυπία των ιδεών και τη λαμπρότητα του ύφους του να τον αναδεικνύουν σε έναν από τους σημαντικότερους συγγραφείς της γαλλικής γλώσσας– βρίσκεται στο μεταίχμιο δύο κόσμων, καθώς με τον Ρουσσώ τελειώνει ο κλασικισμός, όπως φαίνεται τόσο στη συναισθηματική φόρτιση των λογοτεχνικών και αυτοβιογραφικών του έργων όσο και στην εξατομικευμένη αγωγή που προτείνει στην παιδαγωγική του θεωρία, στοιχεία τα οποία αναγγέλλουν τον ρομαντισμό του 19ου αιώνα.¹

Οι ιδέες του Ρουσσώ, μέσα από το εξαιρετικό ταλέντο και τη μαγική δύναμη των γραπτών του, συνομιλούσαν με εκείνες άλλων μεγάλων φιλοσόφων της εποχής του, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τον Ιμμάνουελ Καντ. Ο Ρουσσώ ασκούσε τεράστια συναισθηματική επιρροή στον κορυφαίο γερμανό φιλόσοφο, ο οποίος λέγεται ότι μόνο δύο φορές παρέβη τη σταθερή συνήθεια του απογευματινού του περιπάτου: μία λόγω της πτώσης της Βαστίλλης κι άλλη μία, επί αρκετές μέρες, για να διαβάσει τον *Αιμίλιο*.² Όπως αναφέρει σχετικά ο Κασσίερ, δεν θα χρι-

αζόταν το γνωστό ανέκδοτο, που λέει ότι ο Καντ το 1762 διαβάζοντας τον *Αιμίλιο*, ο οποίος μόλις είχε κυκλοφορήσει, απίστησε για πρώτη φορά στο συνηθισμένο του ημερήσιο πρόγραμμα και προς μεγάλη έκπληξη των συμπολιτών του ξέχασε να κάνει τον απογευματινό του περίπατο, το οποίο μας δείχνει τι σήμαινε γι' αυτόν εξαρχής το έργο του Ρουσσώ. Ο αναγνώστης «απαντά μια εξαιρετική πνευματική οξυδέρκεια, μια ευγενή ορμή της ιδιοψύιας και μια ψυχή με αισθήματα σε τόσο υψηλό βαθμό, όσο δεν συγκεντρώνει ίσως στο πρόσωπό του κανείς άλλος συγγραφέας, οποιασδήποτε εποχής ή οποιοσδήποτε λαού», γράφει ο Καντ, παρότι ο ίδιος διέτασε τον εαυτό του να προσπερνά με το λογικό την ωραιότητα της έκφρασης του Ρουσσώ ώστε να μην είναι δέσμιος της αισθητικής γοητείας των γραπτών του.³

Ωστόσο, στη σύγχρονη εποχή, όπως επισημαίνεται στην εξαιρετική βιβλιοκριτική με τίτλο «Έρωτας στα χρόνια του Ρουσσώ», καθώς ο αναγνώστης έχει γνωρίσει τον Ρουσσώ μέσα από τις φιλοσοφικές του πραγματείες, το πιθανότερο είναι πως του διαφεύγει η ύπαρξη της *Ιουλίας* του υπέροχου αυτού επιστολικού ρομαντικού μυθιστορήματος. Εύλογα, λοιπόν, τα εύσημα στις εκδόσεις Gutenberg, «που ανέλαβαν να (επανα)συστήσουν στο ελληνικό κοινό τον Ρουσσώ ως λογοτέχνη, καθώς και στην Έφη Κορομηλά που έφερε εις πέρας το κοπιώδες έργο της πρώτης ελληνικής μετάφρασης του μοναδικού ολοκληρωμένου μυθιστορήματος του φιλοσόφου (μαζί με την προσαρμογή, διασκευή ή προσθήκη εξήγηση σελίδων σημειώσεων) και παρέδωσε ένα απολαυστικό, ευανάγνωστο και πιστό στο ύφος του πρωτοτύπου κείμενο».⁴

Παρουσιάζοντας το έργο του ως «Επιστολές δύο εραστών, κατοίκων μιας μικρής πόλης στους πρόποδες των Άλπεων τις οποίες συνέλεξε

και εξέδωσε», ο Ρουσσώ γράφει στον Πρόλογο ότι, αν και εμφανίζεται μόνο ως εκδότης, το βιβλίο είναι έργο δικό του, και δεν κρύβεται, ενώ λίγες γραμμές παρακάτω εξηγεί ότι βάζει το όνομά του στο εξώφυλλο της παρούσας συλλογής, όχι για να δηλώσει ότι είναι δική του, αλλά για να αναλάβει την ευθύνη γι' αυτήν (σ. 13).⁵ Η εκ προοιμίου διατυπωμένη αμφισημία ως προς τον πραγματικό συγγραφέα του έργου μοιάζει να αντανακλά τον αντιφατικό χαρακτήρα του Ρουσσώ, οι προσωπικές περιπέτειες του οποίου αποτελούσαν πηγή τύψεων και συναισθηματικής αγωνίας, που διοχέτευσε αργότερα στα μυθιστορήματα και τα αυτοβιογραφικά κείμενά του.⁶

Οι Επιστολές αυτές δεν είναι υπερβολή να ειπωθεί ότι αποτελούν «κείμενα που πάλλονται από συγκίνηση», όπως οι επιστολές που ανταλλάξαν ο Αβελάρδος και η Ελοΐζα –πρόσωπα που υπήρξαν στην πραγματική ζωή αρκετούς αιώνες πριν–, οι οποίες ενέπνευσαν τον Ρουσσώ. Αναγνώστες και συγγραφείς, από τον 13ο αιώνα μέχρι τον Γκαίτε, συγκινούνταν, δάκρυσαν και ονειρεύονταν πάνω στο μοτίβο της αναπαράστασης του αιώνιου έρωτα, των ερωτευμένων που αγαπήθηκαν μοιραία και έμειναν ενωμένοι ακόμα και μετά το θάνατο. Έτσι και ο Ρουσσώ συγκίνησε τους πολυάριθμους αναγνώστες του με την αφήγηση του έρωτα της Ζυλί (*Ιουλίας*) ντ' Ετάνζ, της *Νέας Ελοΐζας*, με τον ιππότη Σεν-Πρε.⁷

ΚΟΜΜΑΤΙΑ ΚΙ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ

Κείμενα, λοιπόν, από το *Ιουλία ή Η νέα Ελοΐζα*, τα οποία πάλλονται από συγκίνηση: διότι «πόσα πράγματα δεν αντιλαμβανόμαστε παρά μόνο με το συναίσθημα, τα οποία είναι αδύνατον να εκλογικεύσουμε;» (σ. 60)· «πόσο μοιραίο δώρο του ουρανού είναι μια ευαίσθητη ψυχή [...] ο νους και η καρδιά του θα βρίσκο-

Ο Ζαν Ζακ Ρουσσώ –φιλόσοφος, δοκιμιογράφος, μυθιστοριογράφος, συνθέτης, πολιτικός στοχαστής και παιδαγωγός– θεωρείται «ο πιο διαπρεπής εκπρόσωπος της κοινωνικής κριτικής της εποχής του Διαφωτισμού». Το ζωηρό και μόνιμο ενδιαφέρον του για την παιδαγωγική θεωρία και πράξη έμελλε να αποτυπωθεί στις μελλοντικές συγγραφικές του επιδόσεις, ενώ η σκέψη του, όπως και το συγγραφικό του έργο, είναι πολυμερές και τον συνδέει με ποικίλα και ενίοτε αντιφατικά μεταξύ τους διανοητικά ρεύματα.

Η επίδραση των ιδεών του υπήρξε ιδιαίτερα καθοριστική στους χώρους της κοινωνικής κριτικής, της πολιτικής φιλοσοφίας και της παιδαγωγικής, ενώ παράλληλα είναι αισθητή η σχέση του με τη νέα ρομαντική ευαισθησία που αναδύθηκε σε

νται αδιάκοπα σε πόλεμο, και πόθοι δίχως όρια θα του ετοιμάζουν αιώνιες στερήσεις» (σ. 105). «το ταίριασμα των ψυχών μας ακόμη κι όταν βρίσκονται μακριά!» (σ. 109). «όταν δύο άνθρωποι αγαπιούνται, την πραγματική ευτυχία την δίνει η καρδιά, και αυτό τίποτε δεν μπορεί να το αναπληρώσει όταν πάψουν να αγαπιούνται» (σ. 180). η Ιουλία παρακάλεσε τον ζωγράφο να κάνει κρυφά ένα δεύτερο αντίγραφο του πρωτότυπου πορτρέτου της. Και διάλεξε στα κρυφά αυτό που της έμοιαζε περισσότερο, για να το στείλει στον Σεν-Πρε, εξηγώντας του στην επιστολή ότι οι εκδηλώσεις αγάπης του προς ένα άλλο από το δικό της πρόσωπο θα ήταν ένα είδος απιστίας ακόμη πιο επικίνδυνης αν το πορτρέτο της ήταν καλύτερο από εκείνη, και δεν θέλει να του αρέσουν, με οποιονδήποτε τρόπο, θέλητρα που η ίδια δεν διαθέτει (σ. 414). «ο έρωτας του καθενός σας, αν και ίσος σε δύναμη, δεν έχει τα ίδια αποτελέσματα...» (σ. 466-467). «κανένα άλλο πάθος δεν γεννά τις δυνατές ψευδαισθήσεις που γεννά ο έρωτας...» (σ. 543).

Αλλά και κείμενα που συνομιλούν με τη φιλοσοφία και την επιστήμη, από την αρχαιότητα μέχρι τα χρόνια του Ρουσσώ. Γράφει για τη φιλοσοφία: «διότι η ύψιστη λογική δεν υποστηρίζεται παρά από την ίδια ψυχική ρώμη που δημιουργεί τα μεγάλα πάθη, και κανείς δεν μπορεί να υπηρετήσει άξια τη φιλοσοφία, αν δεν αισθάνεται γι' αυτήν το ίδιο πάθος που αισθάνεται για μια ερωμένη» (σ. 263). αναφέρεται στην ηθική του Επίκτητου: «Φροντίστε να κάνετε σαφή τη διάκριση ανάμεσα στα επιφανειακά και τα πραγματικά αγαθά· σε αυτά που υπάρχουν εντός μας και αυτά που βρίσκονται έξω από εμάς» (σ. 245 και σημείωση σ. 591). αντηχώντας, ίσως, τη θεώρηση του Αριστοτέλη, γράφει: «δεν υπάρχει ευδαιμονία χωρίς αρετή» (σ. 548). και σαν παράδειγμα της αριστοτελικής μεσότητας: «Ξέρει να παρέχει και να αρνείται κάτι που της ζητούν, χωρίς να υπάρχει ούτε αδυναμία στην καλοσύνη της ούτε δυστροπία στην άρνησή της» (σ. 796). αναφέρεται στον Σωκράτη: «Ο Σωκράτης, αν και αθώος, δεν θέλησε να φύγει από τη φυλακή επειδή ακριβώς σεβάστηκε τους νόμους» (σ. 573). και καθρεφτίζει, ίσως, στον συναισθηματικό κόσμο του ήρωα του μυθιστορήματος, τα παράδοξα φιλοσοφικά προβλήμα-

Ο Ζαν-Ζακ Ρουσσώ (1712-1778), χαρακτηριστικό, αρχές 19ου αιώνα.

τα της αρχαιότητας: «Για εμένα, ο κόσμος χωριζόταν πάντοτε σε δύο περιοχές, αυτή στην οποία βρίσκεται εκείνη κι αυτή στην οποία δεν βρίσκεται. Η πρώτη μεγαλώνει όταν απομακρύνομαι, και μικραίνει όσο πλησιάζω, σαν ένας τόπος που δεν θα φτάσω πότε» (σ. 615-616). Εξάλλου, επιβεβαιώνοντας από μια άποψη τον Καντ, ο οποίος, ερμηνεύοντας από τη σκοπιά του Νεύτωνα τη βασική διανοητική τάση του Ρουσσώ, γράφει ότι: «Όπως ο Νεύτων ζητεί και συνθέτει τον αντικειμενικό κανόνα των τροχιών των ουρανίων σωμάτων, έτσι και ο Ρουσσώ ζητεί και συνθέτει την αντικειμενική ηθική προδιαγραφή των ανθρώπινων τάσεων και πράξεων»⁸, η Ιουλία γράφει στην δέκατη πέμπτη επιστολή: «Η πραγματική ευδαιμονία των καρδιών βρίσκεται στην ένωσή τους· η έλξη μεταξύ των καρδιών δεν ξέρει τον νόμο των αποστάσεων, και οι

δικές μας θα αγγίζονταν ακόμη κι αν βρίσκονταν στις δύο άκρες του κόσμου» (σ. 330). Τέλος, η αποστροφή ότι «κανείς μας δεν ξέρει τι του επιφυλάσσει το μέλλον· χίλια δυο γεγονότα μπορεί, με την πάροδο του χρόνου, να φέρουν ανέλπιστα λύσεις» (σ. 232), θα μπορούσε (διασταλτικά) να θεωρηθεί πως προοικονομεί την κατά Κένυς «ριζική αβεβαιότητα» που διέπει το διεθνές σύστημα⁹ – επίκαιρη και στη σημερινή εποχή.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Αντί επιλόγου, αφιερώνουμε στους αναγνώστες του παρόντος κειμένου, σε κάποιους, τα ακόλουθα λόγια του Ρουσσώ: «Μακάρι η τωρινή μοίρα μας να κρατήσει όλη μας τη ζωή! Το πνεύμα εμπλουτίζεται, ο νους φωτίζεται, η ψυχή δυναμώνει, η καρδιά αγαλλιά: τι λείπει για να είμαστε ευτυχιμένοι;» (σ. 49).

σε άλλους, τα εξής: «Ξέρω πολύ καλά ότι ένα όνειρο δεν προκαλεί ένα πραγματικό γεγονός, πάντοτε όμως φοβάμαι μήπως το γεγονός ακολουθήσει το όνειρο» (σ. 973). και σε άλλους, τα παρακάτω: «Όσο τα πάθη είναι κυρίαρχα, [...] κρατούν την προσδοκία στο πλευρό της επιθυμίας· και όσο επιθυμούμε, δεν μας νοιάζει που δεν είμαστε ευτυχιμένοι· περιμένουμε να γίνουμε...» (σ. 1050). Με την ευχή, τέλος, να ταιριάζουν στους περισσότερους τα πρώτα... ■

1. Βλ. το κεφάλαιο «Ο πολίτης της Γενεύης» στο: Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Πολιτικοί στοχαστές των νεότερων χρόνων*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2020, σ. 103-118.

2. Eric J. Hobsbawm, *Η εποχή των επαναστάσεων 1789-1848*, μετάφραση από τα αγγλικά: Μαριέτα Οικονομοπούλου, Αγγαία Κάσδαγλη, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2022, σ. 358.

3. Ερνστ Κασσίρερ, *Καντ. Η ζωή και το έργο του*, Ίνδικτος, Αθήνα 2006, σ. 141-144.

4. Βλ. Ματίνα-Ιωάννα Κυριαζοπούλου, «Έρωτας στα χρόνια του Ρουσσώ», *The Books' Journal*, 159, σ. 80-83 (Δεκέμβριος 2024), διαθέσιμο ηλεκτρονικά στο σύνδεσμο <https://booksjournal.gr/kritikes/logotexnia/5200-erotas-sta-xronia-tou-rousso>.

5. Στη δέκατη τρίτη επιστολή ο Σεν-Πρε γράφει στην Ιουλία ότι αποφάσισε να συγκεντρώσει σε έναν τόμο όλες τις επιστολές που εκείνη του έχει γράψει· ο «πολύτιμος αυτός τόμος» με τις αισθηματικές επιστολές ίσως να αναφέρεται στο ίδιο το έργο του Ρουσσώ. Βλ. Jean-Jacques Rousseau, *Ιουλία ή Η νέα Ελοΐζα*, μετάφραση από τα γαλλικά: Έφη Κορομηλά, Gutenberg, Αθήνα 2024, σ. 319-320.

6. Κιτρομηλίδης, *ό.π.*, σ. 104.

7. Βλ. Ν. Ε. Καραπιδάκης (μετάφραση από τα λατινικά - εισαγωγή - σχόλια), *Ελοΐζα και Αβελάρδος: Τέσσερα γράμματα έρωτα, ματαίωσης και λύτρωσης τον 12ο αιώνα*, Πατάκη 2023, σ. 18, 25, και 53.

8. Βλ. Κασσίρερ, *ό.π.*, σ. 144-145.

9. Βλ. Κωνσταντίνος Γκράβας, «Η «ριζική αβεβαιότητα» του Κένυς και ο πρόεδρος της Fed», *Money Review*, 27 Σεπτεμβρίου 2024, <https://www.moneyreview.gr/opinion/156444/i-riziki-avevaiotita-toy-keyns-kai-o-proedros-tis-fed/>.